

EL TUTELATGE DE PRÀCTIQUES. UNA EINA PER A LA FORMACIÓ DE L'ESTUDIANT

Núria Roca i Caparà
EUI Sant Joan de Déu
Universitat de Barcelona
nroca@santjoandedeu.edu.es

Mª José Morera Pomarede
EUI Sant Joan de Déu
Universitat de Barcelona
mmorera@santjoandedeu.edu.es

Carme Vega Monteagudo
EUI Sant Joan de Déu
Universitat de Barcelona
cvega@santjoandedeu.edu.es

Marina Heredia Torras
EUI Sant Joan de Déu
Universitat de Barcelona
mheredia@santjoandedeu.edu.es

Esther Insa Calderon
EUI Sant Joan de Déu
Universitat de Barcelona
einsa@santjoandedeu.edu.es

Bàrbara Hurtado pardos
EUI Sant Joan de Déu
Universitat de Barcelona
bhurtado@santjoandedeu.edu.es

Àngels Pedrola Segarra
EUI Sant Joan de Déu
Universitat de Barcelona
apedrola@santjoandedeu.edu.es

Dolors Royo Aran
EUI Sant Joan de Déu
Universitat de Barcelona
droyo@santjoandedeu.edu.es

Resum

La Infermeria és una professió eminentment pràctica que requereix una formació teòrica de qualitat. Històricament, els diferents plans d'estudi han fet èmfasi en ambdós aspectes, l'aprenentatge teòric i el pràctic. Amb l'adequació a l'EEES, els estudis de Grau re-dissenyen i reforcen els programes docents per a què l'estudiant desenvolupi les habilitats, actituds, coneixements i valors imprescindibles per assolir les competències necessàries per la seva futura pràctica professional. En aquest nou marc, les pràctiques adquireixen un major protagonisme com fil conductor del currículum.

Per garantir que les pràctiques clíniques assegurin la formació dels nostres estudiants, la tutorització continuada és fonamental. El professor/a o tutor/a de pràctiques és el professional que vetlla perquè així sigui. L'EUI Sant Joan de Déu, adscrita a la Universitat de Barcelona, contempla la tutorització com una prioritat del seu projecte educatiu. Durant les pràctiques clíniques la tutorització és directa i individual per a cadascun dels estudiants. Cada estudiant té assignat un tutor/a de pràctiques. El tutor/a de pràctiques tutoritza l'estudiant in situ, parla amb ell o ella i amb els professionals que l'ensenyen. Aquesta tutorització ens permet una avaluació continuada i formativa perquè orientem, corregim, donem suport i facilitem que l'estudiant vagi assolint els objectius i competències proposats per a cadascun dels practicums de manera progressiva.

Per garantir l'eficàcia del sistema, durant els darrers anys hem incorporat eines pedagògiques per a la millora de la qualitat de les pràctiques clíniques dels nostres estudiants. Primerament hem format als nostres professors/es – tutors/es. També hem posat en marxa dues activitats formatives que, per una part, complementen el treball realitzat per l'estudiant durant totes les pràctiques clíniques i, per l'altra, milloren la seva tutela. Es tracta del Diari Reflexiu de Pràctiques i del Portafoli de Pràctiques. Finalment, hem fet una revisió de tots els instruments d'avaluació.

L'objectiu d'aquesta comunicació és presentar l'experiència de l'Escola Universitària Sant Joan de Déu en la formació pràctica dels estudiants, fent especial èmfasi en el tutelatge de l'aprenentatge clínic i en els instruments pedagògics que posem en pràctica per adequar els estudis d'Infermeria als requisits de l'Espai Europeu d'Educació Superior.

Text de la comunicació

INTRODUCCIÓ

Durant l'aprenentatge clínic, l'estudiant d'infermeria ha de ser capaç d'integrar i demostrar els coneixements teòrics adquirits, per poder tenir cura de les persones i grups de manera holística, tot desenvolupant les competències que li són pròpies. En l'aprenentatge clínic, l'estudiant és, més que mai, el centre de l'ensenyament. És en aquest context on esdevé subjecte actiu i reflexiu de la seva formació, on pren consciència de les seves capacitats i mancances. Ha d'enfrontar i resoldre situacions complexes, ha de prendre decisions i ha de donar respostes als esdeveniments del dia a dia. Pretenem formar un perfil d'estudiant capaç de prendre decisions autònomes, implicat en el seu aprenentatge, amb hàbits i tècniques d'estudi eficaços i compromès amb els valors de la professió.

Per garantir que les pràctiques clíniques assegurin la formació dels nostres estudiants, la tutorització continuada és fonamental. El professor/a o tutor/a de pràctiques és el professional que vetlla perquè així sigui. L'EUI Sant Joan de Déu, adscrita a la Universitat de Barcelona, contempla la tutorització com una prioritat del seu projecte educatiu. Durant les pràctiques clíniques la tutorització és directa i individual per a cadascun dels estudiants. Cada estudiant té assignat un tutor/a de pràctiques que tutoritza l'estudiant in situ, parla amb ell o ella i amb els professionals que l'ensenyen. Aquesta tutorització ens permet una avaluació continuada i formativa perquè orientem, corregim, donem suport i facilitem que l'estudiant vagi assolint de manera progressiva els objectius i competències proposats per a cadascun dels practicum.

Objectiu:

L'objectiu d'aquesta comunicació és presentar l'experiència de l'Escola Universitària Sant Joan de Déu en la formació pràctica dels estudiants, fent especial èmfasi en el tutelatge de l'aprenentatge clínic i en els instruments pedagògics que posem en pràctica per adequar els estudis d'Infermeria als requisits de l'Espai Europeu d'Educació Superior.

1.- CONTEXT

1.1.- Paper de la Universitat

Un dels objectius de la Universitat és formar als estudiants perquè puguin esdevenir professionals capaços de millorar la societat, des de la seva pràctica a l'empresa i, també, com ciutadans. Això ens obliga a formar als nostres estudiants perquè treballin de manera eficaç, en una societat cada vegada més complexa i tecnològica, amb una actitud humana i compromesa fet imperatiu en professions com Infermeria.

En aquest sentit, la Universitat ha de fomentar el diàleg i la comunicació entre docents i discents amb la finalitat de què aquests desenvolupin un esperit crític, reflexiu, actiu i obert, sensible a la llibertat i igualtat (López Noguero, 2005: 81), aspectes, tots ells, necessaris per esdevenir actors socials responsables i compromesos. És precís fomentar l'autonomia i independència dels joves però, també, el treball en grup i la col·laboració intra i interdisciplinària. L'estudiant ha de sortir de la Universitat amb una formació específica en el seu camp d'aprenentatge i també amb un desenvolupament integral com persona.

1.2.- L'EEES i la formació del professorat universitari

Per aconseguir aquests objectius és necessari que el professorat universitari tingui la preparació pedagògica i específica necessària, que la seva docència sigui de qualitat i que actualitzi la seva formació periòdicament. El professor/a universitari es troba davant la conjuntura de seguir igual o adaptar-se al canvi formant-se i desenvolupant noves metodologies docents. La formació permanent del professorat contribueix al seu desenvolupament professional i personal i, també, al progrés i millora institucional. *“Partimos de la base de que la función docente comporta un conocimiento pedagógico específico, un compromiso ético y moral y la necesidad de corresponsabilización con otros agentes sociales; esto es así puesto que ejerce influencia sobre otros seres humanos y, por lo tanto, no puede ni debe ser una función meramente técnica de expertos infalibles”* (Imbernón, 1998: 23).

Cal que la formació del professorat d'adeqüi als canvis que operen en la universitat i a les necessitats i trajectòries dels estudiants. Aquesta formació és imprescindible en contextos de canvi i innovació pedagògica com l'actual. *“El profesorado universitario debe ser sensible a estas cuestiones y estar abierto también a una formación renovadora, que se oriente a su desarrollo profesional”* (López Noguero, 2005: 30). Formar al professorat en coneixements, actituds, valors i habilitats pedagògiques suposa assegurar la millora de la qualitat docent i de la formació dels estudiants. A major formació, més competència per *“intervenir, experimentar y reflexionar sobre su propia práctica y sobre el valor y pertinencia de los proyectos educativos que desarrolla”* (Imbernón, 1998: 47). La formació del professorat assegura el perfeccionament professional i l'actualització dels coneixements sobre tots els aspectes relacionats amb la docència. També assegura que els docents siguem reflexius amb la pròpia pràctica per poder-la modificar i millorar contínuament.

L'acció tutorial en l'aprenentatge clínic no està exclosa de dificultats i requereix una formació apropiada perquè els professors/es disposin dels recursos pedagògics i docents necessaris per realitzar-la. Les institucions acadèmiques han de disposar de professorat format i de qualitat per posar en marxa activitats basades en la tutoria de grup i individual.

“La finalidad es la formación de profesores que sean capaces de evaluar individual y colectivamente la necesidad potencial y la calidad de la innovación, que posean ciertas destrezas básicas en el ámbito de las estrategias de enseñanza, de la planificación curricular, del diagnóstico de necesidades y de la evaluación, que sean capaces de modificar tareas educativas continuamente, en un intento de adaptación a la diversidad del alumnado y del contexto social” (Imbernón, 1998: 43).

1.3.- Els estudis d'Infermeria i la professió infermera

La Infermeria és una professió eminentment pràctica que requereix una formació teòrica de qualitat. Històricament, els diferents plans d'estudi han fet èmfasi en ambdós aspectes, l'aprenentatge teòric i el pràctic. Amb l'adequació a l'EEES, els estudis de Grau re-dissenyen i reforcen els programes docents per a què l'estudiant desenvolupi les habilitats, actituds, coneixements i valors imprescindibles per assolir les competències necessàries per la seva futura pràctica professional. En aquest nou marc, les pràctiques adquireixen un major protagonisme com fil conductor del currículum.

La formació de infermeres es basa en una bona formació teòrica i en l'aprenentatge de la pràctica, en la pràctica i des de la pràctica, amb l'ajuda de professorat experimentat. Es

tracta d'un **aprenentatge experiencial i observacional** que tracta de preparar a la futura infermera per situacions singulars i canviants a les que s'haurà d'enfrontar. Com Benner (1987, a Medina, 1999) assenyala, el coneixement pràctic de la infermera s'insereix en una sèrie d'activitats compartides per la comunitat professional. Les estudiants d'Infermeria aprenen aquest coneixement (el llenguatge, esquemes de valoració, tradicions, patrons de coneixement sistemàtic i coneixement en l'acció) sobre tot durant les pràctiques de formació.

Abans de què els estudiants iniciïn les primeres pràctiques clíniques han rebut una àmplia formació en procediments, tècniques i cures d'infermeria. Les classes teórico-pràctiques s'imparteixen durant el segon, tercer i quart semestre de la Diplomatura (també està previst fer-ho en els estudis de Grau que posem en marxa durant el curs 2009-2010). Per accedir a les pràctiques cada estudiant realitza un examen teòric i un pràctic on ha de demostrar els coneixements, habilitats bàsiques i actituds necessàries per poder iniciar l'aprenentatge clínic.

“Cuando un estudiante se mueve a través de un prácticum, frecuentemente se interroga a sí mismo sobre qué es lo que va a aprender, si es un aprendizaje valioso, cómo puede aprenderlo mejor y si el prácticum representa adecuadamente las realidades de la práctica. Lo más normal es que no resuelva tales cuestiones de una vez por todas, sino que progresivamente llegue a ver las cosas de un modo diferente con nuevos significados. Configura su posterior aprendizaje a través de la elaboración de respuestas a la siguiente pregunta: ¿Qué estoy aprendiendo?” (Schön, 1992: 260).

L'estudiant en pràctiques haurà d'analitzar i comprendre què fan les infermeres professionals quan s'enfronten a les situacions singulars, inestables i ambigües del seu treball diari a través de la reflexió en l'acció.

2.- MARC TEÒRIC

2.1.- Model reflexiu sobre la pràctica:

La preocupació sobre com es produeix i construeix el Coneixement Professional de la Infermeria, o dit d'una altra manera, com s'aprèn a cuidar, es un fet rellevant en el camp de la formació d'infermers/es (Medina, 1999). Fins fa poc la formació inicial ha estat molt més preocupada per identificar allò que les infermeres han de conèixer i dominar, que en saber què és el que les infermeres coneixen i com ho coneixen. Comprendre com les futures infermeres produeixen, construeixen, adquireixen i desenvolupen un coneixement professional útil i vàlid per l'assistència es mostra com una condició necessària per a la millora de la qualitat de la formació inicial.

Gràcies a les aportacions de Schön, sabem que un dels mecanismes mitjançant es genera i produeix el coneixement professional és la reflexió en l'acció. És la racionalitat pràctica-reflexiva i no la tècnica allò que permet afrontar les situacions ambigües i inestables de la pràctica. Els programes educatius han de crear les condicions perquè els alumnes experimentin processos de reflexió en l'acció.

Si la professora d'infermeria creu que la competència professional és l'aplicació rígida del coneixement infermer après a l'aula i derivat de la investigació (fets, regles i protocols), defensarà un prácticum com preparació tècnica (Schön, 1992), on els alumnes s'exercitaran en la identificació i solució de problemes a través de l'aplicació de les regles apreses a l'aula. Per exemple, aprendran a determinar dosis de fàrmacs aplicant regles d'equivalència, reconèixer problemes del malalt comparant la llista de manifestacions de dependència que coneix de

memòria a la situació actual del malalt. En canvi, al nostre entendre, el coneixement professional rellevant per als estudiants és un saber que combina components explícits i tàctics, que s'activa en l'acció sense que la infermera tingui clara consciència d'això a no ser després de processos de reflexió i autodiàleg. És un saber difícilment formalitzable en regles o accessible al llenguatge perquè és concret i es troba en un procés constant de comprensió-transformació-comprensió (Kim, 1994 a Medina, 1999). La infermera professional, per tant, no és només una usuària sinó també una productora de coneixement a través de l'afrontament de situacions problemàtiques ambigües i poc clares.

De manera que a les pràctiques, a més d'aplicar les regles dels protocols, els estudiants han d'aprendre les formes d'indagació que les infermeres fan servir quan es troben immerses en aquestes situacions de la pràctica quotidiana. Aprenentatge sols accessible a través de la reflexió en l'acció.

Des d'aquesta perspectiva, les pràctiques que els estudiants d'infermeria realitzen, presenten les següents característiques (Medina, 1999: 229-230):

- Són el fil conductor del currículum infermer.
- No són una senzilla reproducció de l'activitat professional que les infermeres desenvolupen.
- Suposen una visió dialèctica de la relació entre coneixement i acció.
- Són processos d'investigació.
- Ajuden a l'adquisició d'esquemes d'interpretació holístics més que analítics.
- El paper del professor/a de pràctiques adquireix una importància rellevant.
- L'alumne ha de veure per si mateix i experimentar allò que esdevé durant les pràctiques. No pot veure-ho senzillament perquè algú li expliqui, encara que això ajudi, ho ha d'experimentar personalment.

Els models de formació reflexiva són la *supervisió clínica* i l'*aprenentatge experiencial*.

La *Supervisió Clínica* es caracteritza perquè (Medina, 1999: 238-239):

- És un model centrat en l'estudiant i els seus processos de reflexió.
- La supervisió s'entén com procés de suport i ajut del tutor/a a un futur professional de la Infermeria.
- Permet viure la realitat des de dintre.
- Les accions de la pràctica són elements clau per la retroalimentació.

La formació clínica és una estratègia per l'aprenentatge i perfeccionament de l'acció de cuidar prenent les dades de l'anàlisi i la reflexió de les pròpies accions de la futura infermera com element clau per la retroalimentació. Tot això ajuda a la futura infermera, juntament amb el paper de la professora o tutora de pràctiques, a potenciar i desenvolupar les seves capacitats d'anàlisi, síntesis, inferència i observació. El nucli són els processos racionals mitjançant els quals es pot transformar la comprensió i, per extensió, les accions de la futura infermera.

Pel que fa a l'aprenentatge Experiencial (Medina, 1999: 240), es parteix d'una experiència concreta i s'observa i es reflexiona sobre aquesta. Aquest procés permet realitzar abstraccions, integrant les reflexions anteriors i poder-les utilitzar com guies d'accions posteriors. El supòsit bàsic d'aquest model és que l'experiència és la font i origen de tot aprenentatge i que a través de l'aprenentatge experiencial podem articular els aprenentatges formals. Això és molt important en Infermeria, on les alumnes passen una part considerable del seu temps de formació en els centres de pràctiques.

3.- LA NOSTRA EXPERIÈNCIA

A l'EUI Sant Joan de Déu desenvolupem el pla d'estudis de la Universitat de Barcelona que contempla assignatures Practicum a segon i tercer curs de la Diplomatura. Pel que fa al Grau en Infermeria tenim Estàncies Clínicas I a segon curs, Estàncies Clínicas II i III a tercer curs i l'assignatura Practicum en el vuitè semestre (quart curs).

3.1.- Objectius i competències

L'objectiu fonamental de les Pràctiques clíniques en els estudis d'Infermeria és assegurar que els estudiants integren els coneixements adquirits en les diferents àrees de coneixement per poder tenir cura de la persona, des d'una perspectiva holística, tot desenvolupant les competències d'infermeria que li són pròpies. *"L'alumnat universitari ha de poder assajar i practicar de forma real i, a la vegada, tutoritzada, les capacitats i competències necessàries per integrar-se professionalment a la societat"* (Rodríguez Espinar, 2005: 34).

Les competències generals que cal assolir durant l'aprenentatge clínic són les que l'EUI Sant Joan de Déu ha definit com pròpies:

1. Competències associades amb els valors de la professió i el paper de la Infermeria.
2. Competències associades a la pràctica infermera.
3. Competències relacionades amb la comunicació, el treball en equip i les relacions interpersonals.
4. Competències relacionades amb la implicació i compromís professional i el desenvolupament personal i professional.

Cadascuna d'aquestes competències generals inclou les específiques que es detallen en cada Practicum.

Els resultats d'aprenentatge s'insereixen en cadascuna de les competències descrites. Els que ens proposem assolir durant l'aprenentatge clínic són:

1. Identificar la filosofia, normes i protocols instituïts per la divisió d'Infermeria on realitza l'ensenyament clínic.
2. Adaptar-se a l'equip d'infermeria, establint bona comunicació i capacitat de treballar en equip.
3. Reconèixer l'espai físic on es realitza l'ensenyament clínic dins el pla general de la institució i del sistema de salut.
4. Demostrar capacitat organitzativa.
5. Posar en pràctica l'educació per a la salut a la persona, família i comunitat, per afavorir nivells òptims d'independència en la satisfacció de les seves necessitats.
6. Utilitzar el mètode científic en les cures d'infermeria.
7. Donar una atenció individualitzada a la persona o comunitat, basada en el model de Virgínia Henderson.
8. Demostrar actituds i habilitats que millorin la seva formació, com a futurs professionals, en la cerca i gestió de la informació.
9. Desenvolupar una actitud que afavoreixi la relació d'ajut.
10. Aplicar la recerca com a instrument per augmentar el cos de coneixements de la disciplina d'infermeria.
11. Demostrar una actitud activa en el propi aprenentatge.

3.2.- Eines per a la tutorització

La figura del tutor/a de pràctiques és cabdal en els practicums, on volem que l'estudiant reflexioni sobre la seva pràctica i aprenentatge. La tutorització és l'eix central de l'ensenyança/aprenentatge clínic. Les funcions docent, tutorial i orientadora, estan totalment articulades en la tutorització de les pràctiques clíniques.

Entenem que el tutor/a de pràctiques s'ha d'implicar en el treball dels estudiants des del primer dia per poder fer una avaluació real de l'aprenentatge que realitzen. Ha d'establir una relació totalment personalitzada per poder guiar el desenvolupament personal, educatiu i professional dels estudiants. A través de la tutorització podem valorar quina disposició i actitud mostra l'estudiant, quins coneixements previs i nous adquireix i quines habilitats està desenvolupant. La relació estreta i continuada també permet motivar a l'estudiant. La motivació és el motor per a l'acció en tots els estudiants. Als alumnes ja motivats (motivació intrínseca) els acompanyem i potenciem. Per als alumnes poc motivats cal desenvolupar les eines i elements que condueixin a una superació de l'apatia i manca d'interès que mostren (motivació extrínseca), (López Noguero, 2005: 82).

La tutoria de pràctiques té la finalitat d'oferir a l'alumne habilitats i eines per realitzar-les amb competència professional (Rodríguez Espinar, 2005: 29). Durant les tutories del grup d'estudiants en pràctiques, el tutor/a ha de facilitar que el grup es coneixi millor, que intercanviï les experiències quotidianes, que comparteixi dubtes i dificultats (de relació amb els malalts, amb l'equip de salut, sobre les habilitats i coneixements, etc.), per a què progressivament adquireixin major responsabilitat, interès i adaptació a l'equip. S'ha de potenciar que els estudiants aprenguin a resoldre situacions de conflicte i a prendre decisions. És important que l'actitud del tutor/a davant del grup sigui oberta a la participació dels estudiants i estigui basada en la comunicació i l'orientació. S'ha d'incloure en el grup, perquè el grup sigui el centre i no el docent.

Un altre aspecte fonamental és la relació que el tutor/a estableix amb els professionals dels centres de pràctiques. Considerem que la valoració continuada de l'estudiant en pràctiques passa necessàriament per comentar i revisar amb els professionals el procés d'aprenentatge. Ho fem periòdicament, cada vegada que visitem a l'estudiant a les unitats on realitza les pràctiques, perquè són els professionals d'infermeria qui estan en el dia a dia ensenyant als nostres estudiants amb la seva pràctica professional. Es tracta d'examinar conjuntament les dificultats i progressions perquè els estudiants puguin reforçar tots els aspectes necessaris de cara a assolir els objectius i competències proposats.

També és important destacar que, a més a més de la figura del tutor/a de pràctiques, l'EUI té un professor/a coordinador de centre, amb qui el tutor/a manté una comunicació contínua. Setmanalment, el tutor/a de pràctiques li envia per correu electrònic un resum de la tutorització de les pràctiques, on descriu les activitats realitzades amb i per els estudiants i les observacions que considera pertinents destacar. Per altra part, sempre que és necessari es realitza una reunió entre professor/a coordinador i professor/a – tutor/a de pràctiques, i al llarg del curs acadèmic fem reunions de tot l'equip docent implicat en les pràctiques per poder avaluar la tutorització realitzada.

Malgrat la voluntat institucional de què l'aprenentatge clínic tingui la rellevància docent que li pertoca, sovint ens trobem amb dificultats per assegurar un bon seguiment dels estudiants. Per garantir l'eficàcia del sistema, durant els darrers anys hem incorporat eines pedagògiques per a la millora de la qualitat de les pràctiques clíniques dels nostres estudiants. Aquestes eines es concreten, per una part, en la formació del tutor/a de pràctiques i en la revisió de la metodologia i criteris d'avaluació dels estudiants. Per altra part, també hem posat en marxa dues activitats formatives que complementen el treball realitzat per l'estudiant durant

totes les pràctiques clíniques i milloren la seva tutela. Es tracta del Diari Reflexiu de Pràctiques i del Portafoli de Pràctiques.

3.2.1.- Tutelatge i formació del tutor/a de pràctiques:

La creixent diversitat de centres de pràctiques fa que cada vegada tinguem major nombre de professors col·laboradors que, sovint, tenen poca experiència docent. En la majoria de casos provenen de la pràctica assistencial i estan mancats de formació pedagògica per poder afrontar amb èxit les exigències de l'ensenyament universitari. Com destaca Rodríguez Espinar (2005: 60-61), estem d'acord en què les característiques del professor/a – tutor/a s'han de correspondre amb:

- Preocupació per la innovació docent
- Compromís en l'acció tutorial
- Habilitats socials i de comunicació
- Dedicació a l'alumnat i a la seva formació com tutor
- Comprensió dels problemes de l'alumnat
- Actitud crítica i constructiva vers l'alumnat i la institució
- Predisposició per al treball en equip
- Qualitats de lideratge democràtic
- Actitud de respecte vers els altres

En aquest sentit, estem realitzant des del curs 2007-08 uns tallers de formació teòrica i pràctica sobre el tutelatge de pràctiques, on treballem:

- Competències del tutor/a de pràctiques
- Funcions del tutor/a durant l'aprenentatge clínic
- Activitats a desenvolupar en la tutorització d'estudiants
- Com avaluar a l'estudiant: seguiment i instruments per a l'avaluació de les pràctiques
- Com tutoritzar i corregir els treballs

Els cursos de formació per a tutors/es de pràctiques ens permeten transmetre coneixements i disposar d'un espai de reflexió conjunta on tots els docents que intervenen en l'aprenentatge clínic comparteixen dubtes, neguits i experiències, alhora que es comprometen en la millora de la seva pràctica. L'objectiu és que prenguin consciència de la importància del seu treball de tutorització en la formació dels estudiants com futurs professionals. Un aspecte molt important és que facilita la relació entre professors/es més experimentats i professors/es novells. Normalment es produeix un ric intercanvi d'opinions i d'exposició d'experiències pràctiques que permeten als professors/es recent incorporats conèixer millor quin és el marc en què desenvolupen o desenvoluparan la seva activitat formativa.

3.2.2.- Realització del Diari Reflexiu:

Els nostres estudiants realitzen el Diari de Pràctiques en totes les assignatures Practicums que cursen al llarg de la formació acadèmica.

Diferents autors com Jarvis (1992b), Cameron i Mitchell (1993) (a Medina, 1999) proposen l'ús dels diaris com una manera de potenciar l'ensenyament i aprenentatge reflexius¹. L'escriptura del diari suposa exercitar la reflexió. Els estudiants d'infermeria poden aprendre més fàcilment el coneixement professional que necessiten (naturalesa personal, contextual) introduint estratègies que afavoreixen un aprenentatge reflexiu. Es tracta d'escriure per reflexionar. El diari reflexiu:

- Implica un procés de reflexió i a través del mateix els alumnes accedeixen al coneixement professional d'una manera profunda, comprensiva i significativa (oposat a l'aprenentatge memorístic).
- Potencia habilitats de pensament a través de l'escriptura.
- Permet el desenvolupament de comprensions profundes com procés de construcció de significats.

L'escriptura del diari és un procés dialèctic (una conversa amb un mateix i la situació). Les habilitats de pensament d'ordre superior (que inclouen dimensions cognitives, afectives, lògiques, socials i actitudinals del pensament) poden potenciar-se a través del diàleg amb un mateix i amb el diari.

Amb el Diari Reflexiu volem que l'estudiant reflexioni les experiències pràctiques que viu. És un instrument per a l'aprenentatge a través de la reflexió en l'acció que potencia l'anàlisi crític, la comprensió, les habilitats de pensament i escriptura i la interpretació holística del cuidar. Per a Brockbank i McGill (2002), l'aprenentatge reflexiu en l'educació superior és la base del coneixement. El Diari reflexiu, en aquest context, és una metodologia de treball que permet registrar els sentiments, vivències i experiències de l'estudiant. És una via facilitadora per a la construcció d'aquest coneixement tàcit que l'alumne adquireix en les pràctiques i és un instrument de comunicació de l'alumne/a, amb si mateix i amb el professor/a. La realització del Diari Reflexiu permet que l'estudiant faci la reflexió sobre l'acció a manera d'autoconversa reflexiva. "Saber fer" la reflexió sobre l'acció es converteix en el millor instrument de l'aprenentatge significatiu (Schön: 1992). També facilita al docent conèixer els sentiments, vivències i conflictes dels estudiants, fet que li permet intervenir i acompanyar quan la situació ho requereix. Els alumnes poden comunicar-se amb el tutor/a de pràctiques a través del mail (comunicació virtual) i, per tant, aquest/a pot respondre a les seves reflexions de manera directa, amb feed-back simultani. Això fa que l'alumne/a estigui en contacte amb el seu tutor/a des de qualsevol espai i temps.

3.2.3.- Elaboració del Portafoli de Pràctiques:

El Portafoli de Pràctiques el realitzen els estudiants al llarg de totes les assignatures Practicum del currículum. L'estudiant recopila de manera organitzada documentació i informació significativa i representativa del seu procés d'aprenentatge. La documentació està ordenada per assignatures i per continguts i això ens permet evidenciar l'evolució i progrés individual així com el grau de consecució de les competències i dels objectius plantejats. El Portafoli és un instrument de formació que contribueix a potenciar l'autonomia i responsabilitat de l'estudiant, impulsar la construcció del coneixement i emfasitzar la individualització del procés d'ensenyament-aprenentatge. Permet conèixer la forma de raonar de l'alumne, de recollir informació i involucra a l'alumne en l'avaluació. Un aspecte bàsic del Portafoli de

---

¹ També es consideren estratègies adequades per potenciar-ho les històries de vida, autobiografies, narracions de situacions, estudis de casos i seminaris.

Pràctiques és que ens permet una tutorització més estreta de cada estudiant, ja que el tutor/a de Portafoli (que és una figura diferent del tutor de pràctiques) és la seva persona de referència de la comunitat educativa i és qui vetlla perquè l'alumne/a faci un procés positiu durant tot l'aprenentatge dels practicums. En aquestes tutories es valoren les pràctiques, la documentació del Portafoli i els treballs realitzats; a més a més el tutor/a l'acompanya en els seus processos d'aprenentatge, assessorant-lo i orientant-lo tant en aspectes acadèmics com professionals i/o personals. Durant l'aprenentatge clínic es realitzen entre 6 i 9 tutories de Portafoli. Al finalitzar cada assignatura Practicum, l'estudiant lliura al tutor/a de Portafoli una memòria on reflexiona sobre què ha après i què ha fet per aprendre, què li queda per fer i aprendre, què és el que l'ha ajudat a aprendre, què és el que li ha dificultat l'aprenentatge, què hauria de reforçar en l'àmbit dels coneixements, habilitats i actituds, i finalment, si ha assolit les competències i els objectius proposats.

3.2.4.- Avaluació dels practicums:

L'altre aspecte fonamental, com eina formativa, és l'avaluació de les pràctiques. Entenem que l'avaluació és una activitat central en els sistemes d'ensenyament i té una gran repercussió en els resultats acadèmics dels estudiants. L'avaluació ens permet de revisar el procés d'ensenyament-aprenentatge. Avaluem l'activitat i la metodologia formativa i, alhora, avaluem l'aprenentatge que realitza l'estudiant. El docent té un feedback continuat de la seva activitat acadèmica, de manera que pot conèixer amb més profunditat als estudiants, les seves necessitats formatives i com orientar-los. L'avaluació també ens permet reflexionar sobre la nostra pràctica docent, conèixer més bé els punts forts i els punts febles, i buscar noves estratègies de millora. L'avaluació la fem al llarg de tot l'aprenentatge clínic, de manera que podem corregir i orientar a l'estudiant per millorar la seva actuació, encara que al finalitzar les pràctiques realitzem una avaluació escrita tenint en compte els següents aspectes:

- *Compliment de la normativa de pràctiques:* Responsabilitat en el compliment de la normativa, aspecte personal i normes d'asèpsia.
- *Actitud en l'aprenentatge:* Adaptació a l'equip, interès, iniciativa, responsabilitat en l'aprenentatge, relació amb l'usuari i la família.
- *Habilitats i coneixements mostrats:* Ubicació en l'espai físic, capacitat d'observació, educació per a la salut, aprenentatge, eficiència i habilitat, aplicació de coneixements teòrics a la pràctica i organització i prioritització.
- *Procés d'Atenció d'Infermeria:* Metodologia emprada en la seva realització.
- *Diari Reflexiu:* Interès en la realització i continguts adequats al Practicum.

Aquesta avaluació la realitza el tutor/a de pràctiques amb les professionals que han participat en l'ensenyament clínic.

Al finalitzar cada assignatura Practicum, l'estudiant també avalua les pràctiques. Ens interessa que avaluï les següents qüestions:

- *El Centre on les ha realitzat.* S'avaluen l'acollida, la informació, la transmissió de coneixements, la participació en les activitats d'infermeria i l'adequació del centre als objectius proposats.
- *El professor/a tutor/a de pràctiques.* Preguntem sobre la informació rebuda, l'oportunitat d'expressar dubtes i solucionar problemes, l'ajut rebut respecte al rol d'estudiant, la presència activa del tutor/a i la qualitat dels seminaris impartits. Aquesta avaluació permet als coordinadors de centre de l'EUI detectar noves necessitats formatives dels tutors/es i fer propostes de millora.
- *Autoavaluació general:* L'alumne/a s'autoavalua l'actitud mostrada i els coneixements i habilitats assolits. També valora la realització del Procés d'Atenció d'Infermeria i del Diari Reflexiu.

- *Aspectes generals de l'aprenentatge:* Aplicabilitat dels coneixements teòrics assolits, qualitat global de les pràctiques, sistema d'avaluació.
- Pot fer suggeriments i ens indica les activitats que considera més interessants.

Entenem que és imprescindible que l'avaluació de les pràctiques es realitzi des del primer moment, per tenir un diagnòstic inicial de l'estudiant (Goñi Zabala, 2005: 15) i durant tot el procés d'aprenentatge, per introduir les correccions i instruments de millora pertinents, de manera que l'avaluació ens permeti formar a l'estudiant i, finalment, al final del procés perquè es pugui valorar la qualitat global de les pràctiques (avaluació sumativa).

4.- RESULTATS I DISCUSSIÓ:

Durant el curs acadèmic 2008-09 hem realitzat set sessions de **formació teòrica i pràctica** impartides i organitzades per les 4 professores titulars que coordinem les assignatures Practicums. Han participat 20 professors/es col·laboradors. Els continguts treballats, la correcció i revisió conjunta dels treballs dels estudiants i la discussió mantinguda en cadascuna de les sessions han permès una millora de la tutorització de l'aprenentatge clínic dels estudiants, fet reflectit en una augment de la qualitat dels treballs. El grau de satisfacció del professorat assistent ha estat alt, valorant com molt adequada i útil la formació rebuda. Tant el professorat participant com l'organitzador pensem que les sessions s'han de fer periòdicament per poder debatre tots els aspectes relacionats amb la formació pràctica dels nostres estudiants i millorar la qualitat de la tutorització.

La posta en marxa del **Diari Reflexiu** la iniciarem de manera experimental fa cinc cursos acadèmics amb grups petits d'alumnes en pràctiques. Des de fa tres cursos forma part de l'aprenentatge clínic i l'efectuen tots els estudiants de tots els Practicums. En general els estudiants valoren el Diari Reflexiu de manera positiva. Consideren que els obliga a reflexionar sobre les vivències personals, les emocions, la relació amb els malalts i famílies, i amb l'equip de salut. També a ser autocrítics i a ser conscients dels seus punts febles per millorar-los. Alguns estudiants manifesten que fer-lo diàriament els fa caure en la repetició, fet que hem constatat en molts casos. Sovint no saben què escriure i es limiten a fer un llistat d'activitats sense reflexió, fet pel qual proposen fer-lo setmanalment. Per la seva part el professorat valora que la lectura del Diari Reflexiu ens ajuda a conèixer de manera directa la vivència que l'estudiant té del seu aprenentatge i experiència clínica, i, alhora, retroalimenta l'avaluació continuada. També ens permet detectar situacions que requereixen un abordatge específic i reforçar aspectes de la pràctica diària.

El **Portafoli** de pràctiques l'hem iniciat en el curs 2007-2008 amb el Practicum Introductor i continuat amb els mateixos estudiants en el 2008-2009 durant la resta d'assignatures Practicums. Cada tutor/a de Portafoli ha tingut un grup d'uns 8 a 11 estudiants amb els que ha fet tutories durant tot el curs acadèmic. Els estudiants han valorat molt positivament la seva realització. Entenen que es tracta d'una atenció individualitzada i un ajut en l'adquisició de coneixements teòrics. Perceben la figura del tutor/a com la persona de referència del centre que els assessora i orienta, amb qui poden comentar aquells aspectes que els preocupen. El conjunt del professorat pensem que és un instrument de qualitat, ja que a través de les tutories podem millorar el seguiment de l'estudiant i, sobre tot, detectar situacions difícils i complexes dels estudiants amb problemàtiques específiques.

Finalment, pensem que és obligat emfasitzar que l'**avaluació** forma part de l'aprenentatge de l'estudiant i l'ha d'ajudar a reflexionar sobre la seva activitat com a discent, perquè se senti subjecte actiu i responsable del procés d'ensenyament-aprenentatge, i així afavorir el seu creixement i la seva autonomia. L'avaluació de cada assignatura pràctica serveix per orientar, amb la finalitat de millorar, les pràctiques següents. "*Sens dubte, una de les condicions bàsiques d'una bona avaluació és que ofereixi una informació de retorn a l'estudiant avaluat amb vista que aquest sàpiga com li va anar i en què podria millorar el seu treball*" (Zabalza, 2006: 204). La valoració i millora periòdica dels instruments d'avaluació és imprescindible per identificar necessitats formatives i de recursos; conèixer amb major profunditat el perfil dels estudiants; la seva valoració de les metodologies d'aprenentatge i l'adquisició de competències i resultats d'aprenentatge.

Conclusions

La Infermeria és un element fonamental del sistema sanitari i està cridada a desenvolupar funcions més complexes i rellevants en un futur proper. La millora de la formació teòrica i pràctica és la garantia d'una millor qualitat de l'atenció sanitària i cal que aquesta formació assoleixi l'excel·lència. Amb aquesta finalitat hem introduït les millores en la tutorització dels practicums.

La nostra experiència ens permet afirmar que durant l'aprenentatge clínic, docent i discents interactuen en un major pla d'horizontalitat i la relació esdevé molt més propera, fet que en la majoria de casos permet una comunicació més estreta i productiva. Aquesta relació és fonamental des del punt de vista de la qualitat educativa (Goñi Zabala, 2005: 81). Permet transmetre coneixements *in situ*, experiències i valors professionals i humans. Una educació no basada en la comunicació ni el diàleg és la negació de l'educació (López Noguero, 2005: 80).

Per acabar, volem fer èmfasi en la importància de l'aprenentatge clínic en els estudis d'Infermeria. Per poder tenir cura de les persones i la comunitat amb el màxim nivell d'excel·lència és important que l'estudiant prengui consciència d'aquesta transcendència i que els estudis d'Infermeria estiguin compromesos en la millora de la professió i de la societat.

"Toda innovación debe ir acompañada de investigación, formación, asesoramiento, reflexión y evaluación" (López Noguero, 2005: 33). Per innovar és necessari que s'impliqui tot el professorat, que hi hagi una pràctica de col·laboració, que es formi en les noves metodologies i que la institució impulsi el procés. La investigació en l'acció (fer recerca sobre allò que estem fent com professors/es) és necessària per assegurar que millorem la nostra pràctica docent. Reflexionar sobre la nostra pràctica i investigar ens permet detectar les nostres mancances, i així, canviar les nostres estratègies o metodologies.

Bibliografia

Brockbank, A. MacGill, I. (2002) *Aprendizaje reflexivo en la educación superior*. Madrid: Ed. Morata, S.L.

Goñi Zabala, J. M^a (2005) *El espacio europeo de educación superior, un reto para la universidad. Competencias, tareas y evaluación, los ejes del curriculum universitario*. Barcelona: Edicions Octaedro, S.L. Institut de Ciències de l'Educació. Universitat de Barcelona.

Imbernón, F. (1998, primera edició 1994) *La formación y el desarrollo profesional del profesorado. Hacia una nueva cultura profesional*. Barcelona: Editorial Grao de Serveis Pedagògics.

López Noguero, F. (2005) *Metodología participativa en la enseñanza universitaria*. Madrid: Narcea S.A. de Ediciones.

Medina, J.L. (1999) *La pedagogía del cuidado: saberes y prácticas en la formación universitaria en enfermería*. Barcelona: Laertes.

Rodríguez Espinar, S. (coord) (2005) *Manual de tutoria universitària. Recursos per a l'acció*. Barcelona: Edicions Octaedro, S.L. Institut de Ciències de l'Educació. Universitat de Barcelona.

Schön, D. A. (1992) *La formación de profesionales reflexivos. Hacia un nuevo diseño de la enseñanza y el aprendizaje en las profesiones*. Madrid: Centro de Publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia. Barcelona: Ediciones Paidós Ibérica, S.A.

Zabalza, M. A. (2006). *Competencias docentes del profesorado universitario. Calidad y desarrollo profesional*. Madrid: Narcea, SA de Ediciones.

Qüestions i/o consideracions per al debat

- La necessitat de formació permanent: pedagògica i específica en el àmbit propi de coneixement, del professorat universitari.
- La necessitat de reflexió sobre la pròpia pràctica docent.
- La necessària complementació i treball en equip del professorat més experimentat i més novell.